

HARRY MARTINSON

Frisöndagen

(1938)

Barnen och mannen hade gett henne löftet. Det lät så här:

– Någon söndag i sommar skall du få fara ut på landet, mamma.

Tänk dej, en hel söndag.

Och de målade ut för henne hur hon i sinom tid skulle kunna räkna på en alldeles underbar dag.

Hon nickade och log.

– Ja, det ska bli roligt, sade hon, ifall det nu bara blir av förstås.

– Ja, visst blir det av, mamma, sade de. Hur kan mamma med att tvivla på något så enkelt. En hel söndag.

De logo och lovade. Men det syntes hur det kostade på dem. De upprepade saken så ofta att de sleto ut den. Undermedvetet var detta också deras innersta, ty de unnade henne ingen ro.

Sedan de ett hundratal gånger tjatat ett slags kanske, där det hette att *kanske mamma får fara ut en hel söndag på landet*, började de på allvar tala om saken. Nu började det bli alldeles bestämt, att hon skulle få fara ut en hel söndag på landet.

– Vi lagar själv maten den dan, sade en.

– Ja, tänk så fint mamma ska få det den dagen, sade en annan.

– Ja, det vill jag lova, sade en tredje.

Den fjärde sa:

– Ja, mamma kan behöva det. Vi lagar själv den dan, om mamma säger till hur vi ska laga.

Hon blev med ens lite allvarligare.

– Men ni får vara sparsamma om gasen, sade hon.

– Ja-ja-ja, bry sej inte, sa dom. Bry sej inte, mamma, det sköter vi.

Några månader framöver fortsatte de att tala om saken. De kunde aldrig tillräckligt bedyra hur bra hon skulle få det en hel söndag på landet.

När hösten kom blevo deras röster mattare. Oktober kom med regn, november och december med slask. Hon julstökade sig nästan till döds för att få det att gå ihop och för att det skulle bli lite fest, såsom ju bestämt är att det skall vara den 24 december.

Hon fick svullna ben av det myckna ståendet och gåendet. De blå åderbråcken slog ut som slånbärgrenar på benen och vadorna. Hon såg på dem och greps av ångest. En särskild, underlig ångest. Men den fick inte visas, ty den kunde inte stekas och ätas.

Någon gång kunde det också hända att hon erfor en stilla glädje framför ”flitiga lisan” eller då den piggiga kaktusklumpen blommade i söderfönstret, som vette ut mot gårdsbrunnen, men även detta var något som fick stanna inom henne själv, för det kunde inte bli kotlett av den.

I januari började löftena igen. Det är lätt att ge sommarlöften i snöyra. Gårdsbrunnen fylldes av de virvlande yrvädren. Drivorna blevo liggande i kanterna av brunnsbotten. Först voro de rena och hade nyhetens vita behag liksom vid linnetvätt, men sedan blevo de smutsiga och ölfärgade. Och nu började som sagt löftenas tid.

– Det blev inte av i somras, men mamma ska se, det ska nog bli av, måtro. Tänka sej, en hel söndag på landet, mamma.

– Jo, sade hon, jo, jo.

– Och vi kommer att ta hand om maten och allting den dan.

Mannen instämde. Han lovade också att det skulle bli, så småningom.

– Och då kommer vi att ta hand om alltsammans, den dan, ifyllde de äldre döttrarna.

Så gick den vintern.

Barnen gingo i skola och lekpark. Och de äldre? Idrottsföreningens bölja sköljde dem då och då ända ut på landet. Detta hände både vinter och sommar. Ibland var det också skolresor (och gruppresor). De började bli rätt bortskämda med landet.

Ibland berättade de något därutifrån, men mest om sig själva, hur de togo sig ut där ute, hur de satte liv i en menlös landets frid.

– Jo, sade modern. Jo, jo ... Det måste vara vackert och fint där ute nästan alla årstider. Jag har visst minnen av det, men man har ju inte tid att minnas. Snart har jag glömt hur landet ser ut.

– Det ska bli, sade de. Det ska bli. En hel söndag ska mamma få. Ja visst, sade de, ja visst.

De stirrade på henne. Varför den där trötta minen? Varför var hon inte tacksammare? Underligt också, tänkte de. Kuriöst, faktiskt. De blevo retade och tänkte ta tillbaka alltsammans. Men så ångrade de sig på något sätt och framme i februari började de lova igen.

– Att tänka sej, en hel söndag, mamma.

– Jo-jo, sade hon. Faktiskt var hon bliven lite otålig i rösten i alla fall.

– Ja, vi ska inte besvära, tänkte de då igen, men i april började de åter med hur fint hon skulle få det en hel söndag.

Så förflöto fem år i brunnen. Löftena hade då nästan börjat tröttna på sig själva. Ämnet hade börjat ömma. Nu vete tusan om det kunde bli av. Hon ställde sig så tvivlande också, varenda gång man talade om saken. Förstod hon då inte att man menade väl? Nej, hon tycktes inte förstå det. Nå så, då så.

Tidigt en vacker augustimorgon på det åttonde året efter löftet smög hon sig upp.

När de andra vaknade var hon borta.

– Hon gav sig själv i väg, sade de. Nu tar hon sin söndag.

De samtalade hela förmiddagen om fallet. Detta var något av det oförskömdaste de varit med om. Ja, faktiskt.

Vid den tiden på dagen satt hon vid en bäck som sakta porlande besjöng sig själv där den framflöt i en grön dæld. Men allt gungade framför hennes ögon. Hon visste bara att hon satt med fötterna i rinnande vatten. Men var fanns i övrigt landet? Hon kunde liksom inte få tag däri.

Hon började springa runt på ängen, men de svullna benen hindrade henne och gjorde förfärande ont. Var fanns landet? Över ögonen låg ännu stadshinnan kvar.

Sinnet för det nya tycktes komma krypande först i efterhand. Det var ännu kvar inne i staden.

Hon följde bäcken en stund utefter. Den försvann in i en lund. Mitt i lunden vilade hon på en sten. Där satt hon så länge hon vågade. Skorna hade hon tagit av och lagt vid sidan. Inne i dem kröpo redan myror. I träden sjöngo fåglar. Hon satt under ett tätt valv av löv. Men hon kunde liksom ingenting fånga av det hela. Snarare kände hon ett slags ångest, som tycktes vilja alldeles tömma henne. Blickarna sögos omkring av träd efter träd, av lövsnären eller av någon fågel som händelsevis kom fram. Men hon såg det utan att se, emedan hon trycktes av känslan, att hon bara såg det själv och att därför ingen såg det.

När hon suttit så en lång stund och ändå inte lyckats vara till, knäppte hon upp blusen och tog fram ett av de stora bröstet. Hon höll det i händerna som i en stödande skål. Det var putigt, stort, hårfint blåådrat och alldeles snövitt, emedan det i väldigt långa år varit instängt i kläder, plikter och stad. Hon såg länge på det, medan hon samtidigt fann sitt infall så meningslöst att hon blev sittande med bröstet i händerna ännu en lång stund. Till slut måste hon emellertid tänka på hemfärden. Den hade hon i själva verket tänkt på hela tiden. Innan hon for hade hon glömt att sela av sinnet och hänga selen på en flottig spik i köket. Hon hade också glömt att ta av det träiga oket och slänga ner det i pliktavledaren. Hela verklighetens förbittrade

inriktning på evig rundgång i tyrannrundlar hade hon med sig. Och nu började hon slå myrorna ur skorna. Nu skulle hon ut och resa! Nu skulle hon ut och resa hem igen!

Men när hon skulle ta på sig skorna, märkte hon att fötterna hade svullnat, så att det var omöjligt få köttvristen in under skovristen. Och eftersom verkligheten till sina ömmaste delar består av kött och blod, så kunde hon inte utplåna fötterna eller göra dem andligt spensliga och härligt befriade. Hon visste ju också hur kvinnorna förfölja varandra med modeögonen och med ögonen för det passande och riktiga. Att komma strumpsock till tåget räknas av de flesta kvinnor, trots svullna fötter, nästan som en frivillig vandring till dårhuset. Att få in en del av sin fysik i de två löjliga skorna var därför en kvinnlig livsfråga, som troget anslöt sig till en verklighet som var påbjuden. Brott mot denna regel bestraffades med ens egen pina och rädsla inför vad folk tyckte. Den rädslan och pinan är bottenlös, enligt de mått som verkligheten bestämmer.

Hon pressade därför under kinesisk tortyr in fötterna i skorna. Egentligen gick det inte, men hon gjorde något övermänskligt. Därefter reste hon sig, stod en stund och vinglade med kroppen som om hon stått på styltor trots att skorna voro låga. Hon kved, och medan hon kved började hon likt en strandsatt lom röra sig i riktning mot stationen. Den syntes bortom de sommarprasslande snåren och de susande lövmassorna. Semaforen sträckte upp armen bakom en kulle liksom för att visa, att den också ville vara med och bestämma det fastslagna och bestämmande inflytandet på det bestämda i världen. Hon gick i den riktningen som på svärd och det var en sån härlig sommardag. Ja, så härlig att hon inte såg den själv, ty hon var förblindad av verklighetens bestämmande inflytande och tvingade sig fot för fot fram genom ett landskap av rent köttslig plåga och tortyr. Så avancerade hon ungefär femtio meter. Ängeln Gabriel, om han funnits, borde ha varit lantmätare och gått bakefter och mätt. Rätt vad det var

föll hon omkull. Det blev för outhärdligt och det finns gränser för vad man kan. Hon blev sittande i en lundglänta beväxt med allehanda blom. Där befriade hon sig med ett par ryck från skorna och föll därpå i gråt. Semaforen stod kvar där borta och hälsade med sin uppåtsträckta diktatorsarm. Hon låg på ängen och hatade fritt ut i luften – sig själv mest, för att hon gett sig av. Först vid fjärde tåget var hon framme vid stationen, och sedan lyckades hon komma med på det femte. Det gick många lokaltåg på söndagen, och gudskelov för det, tyckte alla tår och vrister.

Hemma i den solstekta tegelbrunnen i staden fanns nu den kattlukande oas som återstod att nå. Framför allt var den nu den efterlängtrade skoavtagningsanstalten.

Och när hon äntligen på kvällen kom hem, blev hon inte förvånad över förebråelserna. Hon tyckte bara: Gudskelov att mina svullna ben är hemma.

Men hon fick äta upp det.

Man tröttnade sent på att tillhålla henne det opassande i att rusa i väg så där.

– Mamma kunde väl ha väntat. Vi skulle just ha erbjudit mamma en söndag.

– Ja. Och nu ser det ju ut, som om vi inte unnat mamma en söndag, fast vi i stället bestämt oss för det hela tiden.

– Ja, det är så gristrist hela saken nu efteråt, sade den ena dottern.

– Ja, det är förbanne mej oförskämt, helt enkelt, sade han som kom från Stadion.

– Jo, jo, sade modern saktmodigt. Jo, jo.

Och sedan gick verkligheten vidare. Och som en outtröttlig verkspiral vred sig moderssjälen i tegelbrunnen.